

Laura Saarenmaa

”Kunniavelkamme naisille”

AATAMI-MIESTENLEHTI
SEKSUAALIPOLIITTISEN
KESKUSTELUFOORUMINA

Laura Saarenmaa lähestyy artikkelissaan 1940–1950-lukujen miestenlehtiä julkisen keskustelun paikkana. Aiemmissä tutkimuksissa on korostettu naisten järjestö- ja kuluttajalehtien roolia kansalaisyhteiskunnan ja nais- ja äitikansalaisuuden rakentamisessa. Tässä artikkelissa Saarenmaa tarkastelee miestenlehdessä tehtyjä keskustelualoitteita. Tapaustutkimuksena hän käyttää ensimmäiseksi varsinaiseksi suomalaisiksi miestenlehdiksi määriteltävää *Aatami*-lehteä ja lehden kesäkuussa 1945 teemmää keskustelualoitetta laittomien aborttien vähentämiseksi.¹

Suomalaisten innostusta ajanvietehtien lukemiseen on pidetty jatkosodan perintönä. Sodan aikana yksilöllistyneet lukutavat pitivät pintansa sodan jälkeenkin.² Sodanjälkeiseen ajanjaksoon ajoittuvat aikakauslehtien nousukausi ja esimerkiksi *Suomen Kuvalehden* huippuvikarit.³ Lisäksi kustantajat perustivat runsaasti uusia lehtiä. Suositut 1920–1930-lukujen naistenlehdet *Kotiliesi* (1922) *Eeva* (1934) ja *Hopeapeili* (1937) saivat kilpailijoikseen *Viuhkan* (1945), *Uuden Naisen* (1945), *Kotikissan* (1945) ja *Muotikuvan* (1944).⁴

FT Laura Saarenmaa työskentelee tutkijatohtorina Tampereen yliopiston Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksessa. Sähköposti: laura.saarenmaa@uta.fi.

Tähänastisessa aikakauslehtien historiaa käsittelevässä kirjallisuudessa on korostettu naisten järjestö- ja kuluttajalehtien roolia modernin kulutuskulttuurin, kansalaisyhteiskunnan ja nais- ja äitikansalaisuuden rakentamisessa.⁵ 1930- ja 1940-luvulla perustettiin myös useita miestenlehtiä: *Kiki* (1929–1937), *Meidän kesken* (1934–1936), *Cocktail* (1945–57), *Aatami* (1945–1954), *Miesten lehti* (1949–1950), *Kalle* (1950–1956), *Miesten kesken* (1949–1951) ja *Miesten mies* (1952–1957) koostuivat seksuaali aiheisten tai sitä sivuavien kuvien ja tekstien sekä muun lukuaineksen yhdistelmästä. Kansainvälisen käännösmateriaaliin osuus oli lehdissä sekä tekstien että kuvien osalta huomattava. Merkit-

1. Kiitän professori Päivi Korvajärveä, dosentti Ritva Nätkiniä, YTT Riikka Homasta ja muita käsitteilytoista kommentoijia.

2. Ilkka Mäkinen, Kaikki valta lukijalle. Lukeminen Toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss (toim.) *Suomen kulttuurihistoria* 4. *Koti, kylä, kaupunki*. SKS 2004, 234.

3. Raili Malmberg, Yleislehtien kuohuvat vuodet 1934–1980. Teoksessa Päivö Tommila (toim.) *Suomen lehdistön historia* 8. *Yleisaikakauslehdet*. Kustannuskiila 1991, 131.

4. Raili Malmberg, Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimena. Teoksessa Päivö Tommila (toim.) *Suomen lehdistön historia* 8. *Yleisaikakauslehdet*. Kustannuskiila 1991, 209–220.

5. Arja Turunen, ”Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?” *Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Kansatie-teellinen arkisto 53. Suomen muinaismuistoyhdistys 2011; Iris Ruoho & Laura Saarenmaa, *Edunvalvonnasta elämänpolitiikkaan. Naistenlehdet journalismina ja julkisuutena*. Tampereen yliopisto 2011; Erkki Railo, *Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolituneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilöhaastattelussa 1975–2005*. Annales Universitatis Turkuensis C 310. Turun yliopisto 2011; Laura Saarenmaa, *Intiimin äänet. Julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvieteledissä 1961–1975*. Tampere University Press 2010; Maija Töyry, *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. Helsingin yliopisto 2005; Päivi Aikasalo, *Alli Wiherheimo. Uranaisen sydän*. Otava 2004; Päivi Aikasalo, *Seuratkaamme järkevää ja terveellistä muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvulle*. Helsingin Yliopisto 2000.

tävän osan lehtien kuva-aineksesta muodostivat amerikkalaisten elokuvayhtiöiden välittämät promootiokuvat sekä muutamien eurooppalaisten kuvatoimistojen välittämät alastonkuvat. Seksilehtiä tutkineen Ari-Matti Auvisen mielestä suomalaisen seksilehdistön merkittävänä piirteenä oli 1960-luvulle saakka amerikkalaisten elokuvien ”tirkistelykulttuurin edistäminen”. Tällaisiin varauksin lehdet tarjosivat viihdykettä ja kiihoketta, ja toimivat myös keskeisinä sukupuoliasioita koskevan informaation lähteinä.⁶

Ajanvietejulkaisujen määrällinen kasvu⁷ ja sitä seurannut ”lukemisen tason lasku” alkoivat 1940–1950-luvun mittaan huolestuttaa älymystöä. Keskustelukirjaan *Toiset pidot Tornissa* (1954) kirjattiin huolestuneita kommentteja kansan alhaisesta sivistystasosta ja massaviihteen vaikutuksista. Keskustelijoiden hahmottelema ”laumaihminen” oli ajanvieteteollisuuden henkisesti tylsistyttämä sekä huvittelun- ja nautinnonhaluinen. Hän sai ajattelutapansa jo valmiiksi pureksittuna standarditavarana ja häneltä puuttui ”tutkiva ja kriittinen kiinnostus” oman ajan ongelmiin. Tiedotusvälineissä käydyin julkisen keskustelun tasoon oltiin tyytymättömiä. ”Avatkaa sanomalehti, avatkaa aikakauslehti, miltei mikä hyvänsä ja mikä numero tahansa, tai radio: enintään pientä nuhrusta narinaa, mutta ei virkeää, innostunutta, hedelmällistä keskustelua.”⁸

Tornin keskustelijoiden näkökulmasta ajanvietelehdistöllä ei siis ollut annettavaa kulttuuria elävöittävään julkiseen keskusteluun. Niin naisten- kuin miestenlehtien sivuilla käytiin kuitenkin juuri tuolloin kiivasta keskustelua ja esitettiin useita kanta-aottavia puheenvuoroja. Tässä artikkelissa esitän, että ajanvietteeseen lukeutuvat miestenlehdet muodostivat 1940–1950-luvulla keskus- tai yleisjulkisuudelle⁹ rinnakkaisen julkisuusfoorumin, jossa saatettiin käsitellä myös yleisjulkisuudessa kaihdettuja aiheita ja näkökulmia.

Ajatus rinnakkaisista, toisiinsa suhteutuvista, mutta erillisistä julkisuuden kerroksista on pe-

räisin amerikkalaiselta julkisuusteoreetikko Nancy Fraserilta. Fraser on korostanut julkisuuksien välisiä hierarkioita ja vastakkainasetteluja sekä marginaalijulkisuuksien haastavaa tai polemisoivaa suhdetta kulloiseenkin laajempaan, dominanttiin julkisuuteen.¹⁰ Esimerkkinä tällaisesta, laajempaa julkisuutta haastavasta dynamiikasta käytän *Aatami*-miestenlehdessä kesällä ja syksyllä 1945 käytyä keskustelua laittomien aborttien vähentämiseksi. Käyn läpi aborttikeskustelun vaiheita ja taustoja osoittaakseni, että laajamittaista, yhtenäistä keskustelua aiheesta käytiin julkisuudessa nimenomaan *Aatamin* aloitteesta. Miesten asema ja rooli aborttikeskustelussa asettuu samalla uuteen, aiemmas- ta tutkimuksesta poikkeavaan valoon. Tutkimustehtävänäni on selvittää, miten *Aatami*-miestenlehti asettui sodanjälkeisen julkisuuden kentälle ja omaksui roolin seksuaalielämän ongelmien käsittelyn ja julkisen keskustelun paikkana.

Artikkelini sijoittuu osaksi viime vuosina vahvistunutta median kulttuurihistoriallista tutki-

6. Ari-Matti Auvinen, *Kikistä Eroticaan. Viisi vuosikymmentä suomalaisia seksuaalilehtiä*. Helsingin yliopisto 1987, 27–28.

7. Miestenlehtien painosmääriä tai levikitietoja ei 1940–1950-lukujen osalta ole saatavissa, mutta uusien lehtinimikkeiden perustaminen ja niiden säännöllinen ilmestyminen viittaavat kasvaneeseen mielenkiintoon lehdistyyppiä kohtaan. Miestenlehtien ominaisuuksiin kuuluu, että irtonumeromyyntin osuus on niiden kohdalla merkittävä. Miestenlehtien leviämisen kannalta keskeinen tekijä olikin tehokas vähittäismyyntijärjestelmä. Vuonna 1910 perustettu Rautatiekirjakauppa palveli tätä tavoitetta hyvin. Auvinen 1987, 42.

8. Eino Repo, *Toiset pidot Tornissa*. Gummerus 1954, 7.

9. Keskus- tai yleisjulkisuuden määrittelystä ks. Paavo Oinonen, *Pitkä matka on Tippavaaraan... Suomalaisuuden tulkinta ja Yleisradion toimintaperiaatteet radiosarjoissa Työmiehen perhe, Kalle-Kustaa Korkin seikkailuja ja Kankulan kaivolla 1945–1964*. SKS 2004; Ilkka Arminen, *Juhanustansseista jumalanteatteriin. Suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat*. Tutkijaliitto 1989.

10. Nancy Fraser, *Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. Teoksessa Craig Calhoun (toim.) *Habermas and the Public Sphere*. The MIT Press 1992.

musta.¹¹ Tutkimussuuntauksessa korostetaan, että joukkoviestimet ovat viihteellisimmilläänkin tarjonneet aineksia todellisuuden tulkinnaan, mielipiteiden vaihtoon ja kansalaiskeskusteluun. 1940- ja 1950-lukujen viihteellisiä radio-ohjelmia tutkineen Paavo Oinosen mukaan populaarikulttuurilla, viihteellä ja ajanvietteellä oli sotien jälkeen tärkeä rooli suomalaisuuden omakuvan uudelleentulkittamisessa.¹² Seksuaalielämän aihepiirejä käsittelevillä kirjoituksillaan *Aatami* muodostui julkiseksi tilaksi, jossa miesten omakuvaa voitiin tulkita uudelleen.

Aatami, miesasian ajaja

Vuonna 1944 ilmestymisensä aloittanutta *Aatamia*¹³ voidaan pitää ensimmäisenä varsinaisena suomalaisena miestenlehtenä, jos miestenlehden konseptimääritelmässä korostetaan toimittuksellisen äänen erottumista, lukijanpuhuttelua ja journalistisen sisällön osuutta. Aiemmin ilmestyneet, pääasiassa novelliaineistoihin perustuneet *Kiki* (1929–1937), *Meidän Kesken* (1934–1936) ja *Cocktail* (1945–1957) eivät näillä perusteilla lukeudu miestenlehden vaan pikemminkin lukemistolehden konseptiin.¹⁴ Ari-Matti Auvinen on tehnyt erilaisen tulkinnan määrittelyssään miestenlehden ”seksuaalisen ja pornografisen viestinnän välittäjäksi”. Auvinen on tutkielmassaan lähestynyt 1930-, 1940- ja 1950-lukujen miehille suunnattuja ajanvietelehtiä ”seksuaalilehtinä”, joihin yleisaikakauslehtimäiset *Aatami* (1944–1954), *Miesten lehti* (1949–1950), *Miesten kesken* (1949–1951) ja *Miesten Mies* (1952–1957) eivät Auvisen tulkinnan mukaan lukeudu.¹⁵

Suomalaisen miestenlehden tunnusomaisin konseptiominaisuus liittyy nähdäkseni nimenomaan journalistisen yleisaikakauslehtiaineiston ja seksikuvien yhdistelmään. Amerikkalainen *Playboy* (alk.1953) teki 1950-luvulla tämänkaltaisen miestenlehtikonseptin maailmanlaajuisesti tunnetuksi. Miestenlehtikonseptin määrittelyssä on syytä kiinnittää huomiota myös lehtien omiin määrittelmiin. ”Suomen miesten

kuukausijulkaisuksi” itsensä määritelty *Aatami* mainosti itseään ennakkoluulottomaksi miesten lehdeksi, ”jota naisetkin kiinnostuneena lukevat”.¹⁶ Lehden joulukuussa 1944 ilmestyneessä näyttenumerossa¹⁷ kuului sodasta palaavien rintamamiesten puhuttelu. *Aatamin* ohjelmallisena tavoitteena oli ”täyttää se aukko, joka maamme aikakauslehtien piirissä yhäkin on ollut”: suomalaisella miehellä ei sanan varsinaisessa mielessä ollut omaa lehteä, ’miesasian’ ajajaa”. Lehden linjaksi nimettiin näyttenumeron kahdeksankohtaisessa ohjelmajulistuksessa ”terve katsantotapa”, ”olipa kyseessä tieteet, taiteet, sivistys, suhteet eri yhteiskuntaluokkien välillä tai avioliitto erilaisine ongelmineen”. Viimeksi mainittuun aihepiiriin luvattiin puretua ”kaikella kunnioituksella ja ystävydentuntein naisia kohtaan”. Tavoitteiden toteutumista valvoi lehden viisihenkinen, kulttuuri- ja taidealan nimistä koostuva ”kirjallinen toimituskunta”.¹⁸ Toimitus-

11. Erkka Railo & Paavo Oinonen, *Media historiassa*. Historia Mirabilis 9. Turun historiallinen yhdistys ry 2011; Sari Elfving & Mari Pajala, *Tele-visioita. Mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Gaudeamus 2011.

12. Oinonen 2004, 44–46.

13. *Aatami* ilmestyi yhtäjaksoisesti vuodesta 1945 vuoteen 1954. Sillä oli ilmestymisensä aikana kolme kustantajaa: Kustannus oy Aatami (1946–1950), Kustannus Oy Juha (1/1951) ja Kustannus-oy Mies (2/1951–7–8/1954). Jussi Kurikka & Marketta Takkala, *Suomen aikakauslehdistön bibliografia 1782–1955*. Helsingin yliopiston kirjasto 1983, 2.

14. Maija Töyryn mukaan aikakauslehtikonseptin ominaisuuksia voidaan tarkastella analysoimalla sitä, miten lehti puhuttelee lukijaansa, miten toimituksellinen ääni erottuu lehden aineistossa ja miten lehden sisällön osuus esimerkiksi fakta- ja fiktioaineksen ja ilmoitusten kesken jakautuu. Töyry 2005, esim. 69–70.

15. Auvinen 1987, 34, 50.

16. Mainos *Helsingin Sanomissa* 15.5.1945.

17. *Aatamin* näyttenumeron kannessa komeili sotilasasuinen Charlie Chaplin. Kuva on vuonna 1950 Suomen ensi-iltansa saaneesta Chaplinin elokuvasta Diktaattori (*The Great Dictator*, USA 1940).

18. Kirjallisen toimituskunnan jäseniksi ilmoitettiin kirjailija Antti Halonen, elokuvaohjaaja Roland af Hallström, shakkikirjailija Osmo Kaila, elokuvakriitikko Hans Kutter ja Mauri Viimola. Lehden päätoimittajina toimivat G. Au-

kunnan roolia lehden sisältöjen tuottamisessa on vaikea arvioida. Lehden kantaottava ote ja ilmiöiden rakentaminen viittaavat joka tapauksessa ammattimaiseen journalistiseen otteeseen.

Määrällisesti merkitsevimmän osuuden lehden sisällöstä muodostivat kulttuurijutut, mutta lehdestä ei puuttunut myöskään poliittisia intohimoja. Kotimaan politiikkaa kommentoitiin lehden pääkirjoituksissa, artikkeleissa ja paki-noissa suorasanaisesti. Huhtikuun 1945 pääkirjoituksessa käsiteltiin kevään eduskuntavaaleja, talouspolitiikkaa ja luottamuksellisten suhteiden rakentamista Neuvostoliittoon: ”Ellei talouselämäämme saada kestäväälle pohjalle, ei meillä ole mitään mahdollisuuksia selvitä maamme jälleenrakennustehtävistä [...] [kansalaisilla] on oikeus odottaa, [...] että uusi eduskunta ei katsele asioita itsekkäästi värillisten silmälasien läpi, vaan yhtenä miehenä [...] seisoo isänmaan parhaan takana.”¹⁹

Aatamin pääkirjoitukset henkivät sodanjälkeistä ilmapiirinmuutosta. Maan ylin poliittinen johto oli vaihdettu ja suhteet Neuvostoliittoon järjestetty uudelle pohjalle. Yleisradion ohjelmapolitiikassa muutos näkyi henkilöstövaihdoksina ja uusina ohjelmasisältöinä. Porvarillinen kansallisuus- ja isänmaakäsite julistettiin ”fasistiseksi” ja ”aikansa eläneeksi”.²⁰ *Aatami*-lehden perustaminen heijastelee huolta näiden muutosten aiheuttamista vaikutuksista. Lehden pääkirjoituksista erottuu puolustuskannalle joutunut, porvarillis-oikeistolainen maailmankuva. Vasemmistolta vaadittiin lehdessä suvaitsevaisuutta porvaripuolta kohtaan tilanteessa, jossa ”työväellä on suurin piirtein käsissään kaikki parlamenttaarinen valta”. 1940-luvun lopun vaa-ran vuosina *Aatamissa* pysyteltiin herkeämättä sisäpoliittisen tilanteen tasalla. Haastateltiin ministeri Hertta Kuusista,²¹ kiirehditettiin asunto- ja asemakaavareformia,²² puitiin veronpalautuksia,²³ sotakorvauksia,²⁴ valtion tulo- ja menoarviota²⁵ ja ulkomaankauppaa²⁶.

Sisäpolitiikan kommentoinnin ohella *Aatamin* painopistealueen muodostivat avioelämään

ja seksuaalisuuteen syventyneet juttusarjat. Lääketieteen tohtori Martti Paloheimon artikkelisarjassa Harhapolkuja ja salakareja²⁷ käsiteltiin sukupuolisuuden kehitysvaiheita eri ikäkausina. Nuoruuden eroottisesta heräämisestä puhuttaessa todettiin, että ”itsetyydytys – älkäämme käyttäkö sanaa itsesaastutus, sillä se sisältää aivan väärän tunnearvon – on luonnollinen ja tervein sukuvietin kehitysaste”.²⁸ Esiin nousivat myös naisten eroottiset tarpeet.²⁹ Lisäksi käsiteltiin lisääntymiseen liittyviä kysymyksiä, kuten miehen sterilisaatiota ja lapsettomuutta.³⁰ Nykynäkökulmasta luettuna juttujen sävy on salliva ja seksuaalimyönteinen. Lehden tietoisena linjana oli sukupuoli- ja seksualitiedon lisääminen molemmipuolisen aviollisen tyytyväisyyden edistämiseksi.³¹

tio (1944–2/1948), E. J. Paavola (5–12/1949), V. J. Konttinen (1950) Eero Kiviranta (1951–8/1953) ja T. Rautapalo-Rapp (9/1953–1954). Kurikka & Takkala 1983, 2.

19. Vekselit lunastettava. *Aatami* 4/1945.

20. Oinonen 2004, 69.

21. Ministeri Hertta Kuusinen vastaa 'Aatamin' esittämiin kysymyksiin. *Aatami* 7/1948.

22. 'Koti vaiko kasarmi lapsillemme'. *Aatami* 6/1946.

23. Myöhästytävää palautusta. *Aatami* 11/1948.

24. Turhaanko. *Aatami* 12/1948.

25. Puuttuu päätään pitempiä. *Aatami* 1/1949.

26. Tulevaisuus puun latvassa. *Aatami* 2/1949.

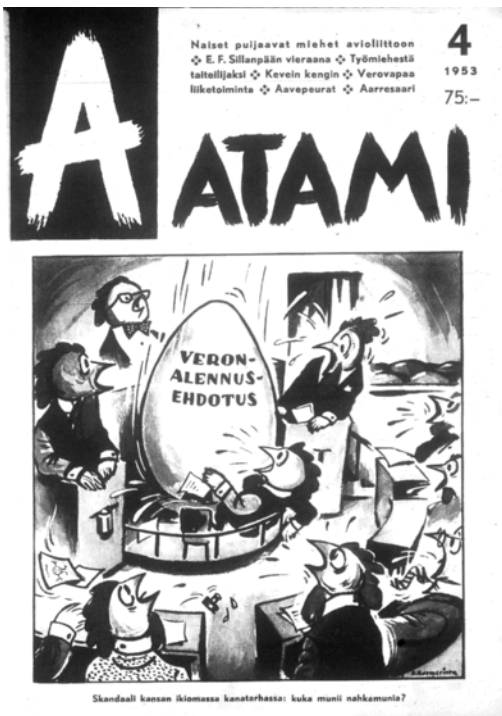
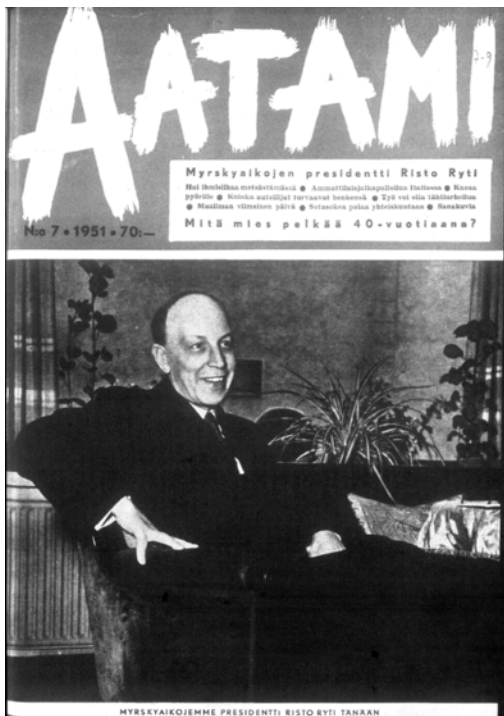
27. Martti Paloheimo, Harhapolkuja ja salakareja. Eräitten sielullisten häiriöitten tarkastelua. Alk. *Aatami* 4/1945.

28. Martti Paloheimo, Eroksen herääminen. Kehitysiän selvittelyä. *Aatami* 4/1945.

29. Martti Paloheimo, Vaimo kaipaa miehessään myös rakastajaa eikä vain huoltajaa. *Aatami* 6/1945.

30. Miksi emme saa lapsia. *Aatami* 3/1949; Miksi minulta on kielletty isyys – myös miehessä voi olla vika. *Aatami* 4/1949. Vuonna 1951 lehdessä julkaistussa Avioliiton terveydenhoitoa -sarjassa käsiteltiin sukupuolitauteja (*Aatami* 7/1951), lapsettomuutta (*Aatami* 9/1951), lasten sukupuolikasvatusta (*Aatami* 11/1951), naisten vaihdevuotia (*Aatami* 10/1952) ja naisen haluttomuutta (*Aatami* 12/1952).

31. Puolisoiden välinen etiikka kuului yleensäkin lehden perusteemoihin. Vuonna 1953 lehdessä viritettiin keskustelua perheenäitien lomakysymyksestä: miten järjestetään perheenäideille mahdollisuus ansaittuun lepoon. Keskustelun avasi toimittaja Soma Hallakorpi On kysymys -palstalla julkaistulla puheenvuorollaan (*Aatami*

Politiikkapainotus näkyi 1950-luvulla myös *Aatamin* kansiaiheissa. Vuonna 1951 heinäkuun numeron kansikuvahenkilönä esiintyi presidentti Risto Ryti. Vuoden 1953 huhtikuun kansikuva kommentoi talouspolitiikkaa.

Lehti teki myös aloitteen aviopareille suunnatun sukupuolivalistuksen aloittamisesta Yleisradiossa. Lehden lokakuun 1946 pääkirjoituksessa todettiin, että vaikka sukupuolivalistuksen puutteen ajateltiin kohdistuvan nuorisoon, myös avioliiton osapuolilla oli suurta molemminpuolista tietämättömyyttä, ja tämä taas saattoi johtaa avioliiton kriisiytymiseen jo yhteiselämän alkumetreillä. Kirjoituksessa huomautettiin, että kauppoihin ilmestyneet, asiaa käsittelevät teokset "eivät lieviä kaikkien kansalaispiirien ulottuville" ja tästä syystä sukupuolivalistus olisi syytä aloittaa jo kouluissa. Aikuisten kohdalla "kätevin ja nopein välikappale" olisi Yleisradio, jonka tulisi ottaa avioliittokurssit ohjelmistoonsa. "Olemme vakuuttuneet, että yleisradion suhtautuessa vakavasti asiaan voidaan tehdä arvaamattoman paljon tapahtuneen laiminlyönnin korjaamiseksi".³²

Aloite aviopuolisille suunnatusta sukupuolivalistuksesta osana Yleisradion ohjelmatarjontaa ei synnyttänyt vastakaikua, mutta ongelma oli ajankohtainen ja yhteiskunnallisesti tärkeä. 1940- ja 1950-lukujen taite oli sota-aikaan kii-reessä solmittujen avioliittojen purkautumisen aikaa. Avioerojen hulluina vuosina 1945 ja 1946 Suomessa pantiin täytäntöön yli viisi tuhatta eroa vuodessa. Pariskuntien välinen epäsopu ja tyytymättömyys olivat miestenlehdistön kantavia teemoja, ja vahvasti esillä myös naistenlehtien kolumni- ja kirjepalstoilla.³³ Hanna-Leena Puosin mielestä moraalinen rappeutumisesta ei

1/1953). Aiheesta jatkettiin *Aatamin* seuraavan numeron pääkirjoituksessa (*Aatami* 2/1953) ja yleisönosastokirjoituksissa.

32. Eräs laiminlyönti. *Aatami* 10/1946.

33. Saarenmaa 2010, 55.

vuosien 1945–1946 avioerojen yhteydessä pidä kuitenkin puhua. Moraalittomuuden sijasta voisi puhua poikkeuksellisesta käyttäytymisestä poikkeuksellisena aikana sekä sota-ajan ja sodan jälkeisten vuosien sosiaalisista ongelmista.³⁴ Vuonna 1941 perustettu Väestöliitto ryhtyi tarjoamaan apua aviollisten ristiriitojen ratkomiin. Ensimmäinen avioliittoneuvola aloitti toimintansa Helsingissä vuonna 1947. Myös kirkon perhe- ja avioliittoneuvojat tarjosivat tukea koti- ja perhe-elämän ongelmiin.³⁵

Toinen kaatuneiden armeija

Avioparien sukupuolivalistusta käsittelevä aloite seurasi edellisen vuoden kesäkuussa 1945 julkaistua pääkirjoitusta, jossa otettiin painokkaasti kantaa laittomien aborttien räjähdysmäiseen lisääntymiseen otsikolla ”Kunniavelkamme naisille”:

Nykyisen epäinhimillisen sodan aikana ihmiskunta on saanut tottua suuriin lukuihin, kun kyseessä on ihmishenkien menetykset. [...] ”[H]arvoin ajatellaan toista ’kaatuneiden armeijaa’, joka vuosittain edustaa hyvinkin suurta väestömäärää”, ”nimettömien ja syyttömien pienten sankarien joukko, joiden elämä uhrataan aivan toisenlaisten pyyteiden ja etujen hyväksi kuin mitä sodassa tapahtuu.”³⁶

Laittomat abortit olivat yleistyneet 1920–1930-luvulta eteenpäin ja voimistuneet edelleen sota-vuosina. Aiheesta oli käyty vuosien ajan kiivasta keskustelua terveysalan asiantuntijajärjestöissä ja alan tiede- ja ammattilehdissä.³⁷ Oikeus- ja lääketieteen asiantuntijapuheenvuoroissa aborttikysymystä pidettiin Suomen kansan kohtalontekijänä ja asian ratkaisemiseksi vaadittiin pikaista yhteiskuntapoliittista ratkaisua.³⁸ Tämän kysymyksen ratkomiseen tähtäsi myös Väestöliiton perustaminen vuonna 1941. Samana vuonna asetettiin Aborttikomitea valmistelemaan lakia raskauden keskeyttämisestä.³⁹ Perusteluna komitean asettamiselle olivat lisääntyneet laittomat abortit ja niiden yhteiskunnalle ja

naisille aiheuttamat haitat.⁴⁰ Komitean tekemä mietintö valmistui vuonna 1945.⁴¹ Mietinnössä käsiteltiin laittomaan aborttiin turvautumisen syitä. Yksi näistä oli ympäristön paheksunta aviotonta äitiä ja lasta kohtaan. *Aatami*-lehden pääkirjoituksessa nostettiin esiin miesten vastuu ja syyllisyys aborttiongelmaan:

Mies on tavallisesti suurimmaksi osaksi syyppää asioiden kehittymiseen, jättää useammassa tapauksessa naisen yksikseen korkeintaan avustaan häntä sopivalla rahasummalla, jopa suorastaan ajaa hänet puoskarin luo ja sitä tietä rikokseen, sairau-

34. Hanna-Leena Puosi, *Avioerot Turussa sodan jälkeisinä erojen ”hulluina vuosina” 1945–1946*. Turun yliopisto 1999.

35. Armas Nieminen, *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikäytännöistä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Väestöliitto 1989, 88–89.

36. Kunniavelkamme naisille. *Aatami* 6/1945.

37. Tästä ks. Ritva Nätkin, *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus 1997, 109–118; Ilpo Hélen, *Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itesuhde Suomessa 1800-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus 1997.

38. Vallalla olleen väestöpoliittisen näkemyksen mukaan kansakunnan taloudellinen hyvinvointi ja sotimiskyky riippuvat suoraan väkiluvusta. Väestön määrää ilmaisevia tilastolukuja pidettiin kansakunnan työ- ja sodankäyntivoiman mittoina. Hélen 1997, 38–39. Sota-ajan vaikutus näkyy myös pääkirjoituksen retoriikassa, joka rinnastaa abortoidut sikiöt rintamalla taistelleisiin sankarivainajiin.

39. Komitean puheenjohtajana toimi rikos- ja prosessioikeuden professori Brynolf Honkasalo. Tuija Hietikko, *Lapsenmurharikokset valtiopäiväkeskustelussa Suomessa 1907–1970*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2003, 54, alaviite 145.

40. Laittomasta abortista 1900-luvun alussa ks. Mianna Meskus, *Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno. Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900-luvun alun Suomessa*. Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus 2003. Abortointimenetelmistä ks. Hietikko 2003, 57, alaviite 160.

41. Mietinnön valmistuminen uutisoitiin *Helsingin Sanomissa*. Ks. Pätevien syiden vaatima! Abortit laillisiksi. Aborttikomitean mietintö valmistunut. *Helsingin Sanomat* 28.11.1945.

teen, ehkäpä kuolemaankin. Tässä onkin se syy, miksi tämä asia on otettu esille lehtemme palstoilla:

miesten kanssarikollisuus näiden kymmenientuhansien viattomien ihmishenkien kuolemaan.⁴²

Ratkaisuksi ongelmaan lehti ehdotti säätiövaroin perustettavia odotuskoteja raskaana oleville, naimattomille naisille:

Jos naisille voitaisiin järjestää rauhallinen ja turvattu odotuskoti, missä he voisivat oleskella huomaamattomana raskautensa loppuajan [...] ei varmaankaan tulisi puuttumaan niitä, jotka käyttäisivät tätä mahdollisuutta hyväkseen. Varmaan moni mies, jonka omaatuntoa on vuosien aikana painanut eräiden 'nuoruudensyntien' muisto, lähettäisi suurta helpotusta tuntien lahjoituksensa tätä asiaa ajavalle säätiölle.⁴³

Aatami-lehden piirissä ei siis ajateltu että raskaana olevien naimattomien naisten olojen turvaaminen olisi yhteiskunnan ja julkisen vallan tehtävä, vaan asia pitäisi ratkaista yksityisellä, säätiöpohjaisella rahoituksella. Toisenlaisiakin näkemyksiä oli Suomessa esitetty. Kansanedustaja ja Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton puheenjohtaja Hilja Pärssinen oli tehnyt lakialoitteen kuntien velvoittamisesta turvakotien perustamiseen yksinäisille äideille jo vuonna 1907. Koska aloite kunnallisista turvakodeista ei tuolloin saanut eduskunnassa kannatusta, työläisnaiset alkoivat perustaa niitä itse. Miina Sillanpään johdolla perustettiin vuonna 1936 Työläisäitien ja Lasten Kotiyhdistys, jonka toiminnan tuloksena perustettiin Helsinkiin Ensi Koti ry vuonna 1942. Helsingin lisäksi ensikoteja perustettiin Tampereelle, Ouluun ja Turkuun. Helsinkiin oli yksityisin varoin perustettu naisten turvakoti jo vuonna 1880. Jo 1910-luvulla esitettiin eduskunnassa puheenvuoro myös ”sikiönlähdettämisen” sallimisesta lapsenmurhien vähentämiseksi. Puheenvuoron mukaan oli ristiiritaista, että yhteiskunta kielsi sikiönlähdetyksen ja kohteli sitten aviottomia lapsia ”paria-

luokkana”. Kiivaassa eduskuntakeskustelussa nousi esiin myös isän vastuu.⁴⁴

Näiden esimerkkien perusteella *Aatamin* keuhalla 1945 ilmestyneessä keskustelualoitteessa ei siis vielä sinänsä ollut mitään uutta. Huomionarvoista lehden avauksessa oli kuitenkin se, että se toi yhteen eri asiantuntijatahojen näkemyksiä ja synnytti ilmeisiä paineita julkiseen keskusteluun asiaa pohtivissa asiantuntijaorganisaatioissa. Jo seuraavana päivänä *Aatamin* ilmestymisestä *Suomen Sosialidemokraatissa* julkaistiin kirjoitus, joka tuntui otsikollaan ”Voidaanko aborttikysymys ratkaista rakentamalla äitikoteja?” asetuvan dialogiin *Aatamin* pääkirjoituksen kanssa.⁴⁵ Artikkelin kirjoittajaksi oli nimetty Oma Mäkikossa, Ensi Koti -aktiivi ja Miina Sillanpään kaksi vuotta myöhemmin ilmestyneen elämäkerran kirjoittaja.⁴⁶ Artikkelissa todettiin, että Ensi Koti on liian yksipuolinen tarjotessaan turvaa ainoastaan avioliiton ulkopuolella oleville naisille. Vertailukohta otettiin Ruotsista, jossa toimivat äitikodit sulki piiriinsä sekä avioliitossa että sen ulkopuolella olevia äitejä.

Aatami-lehden kesäkuun numero oli *Helsingin Sanomissa* julkaistun ilmoituksen perusteella ilmestynyt lehtipisteisiin juuri edellisenä päivänä, lauantaina 16.6.1945. Oma Mäkikossan artikkelista ei suoraan käy ilmi, oliko se reaktio *Aatamin* pääkirjoitukseen. Kaksi peräkkäisinä päivinä ilmestynyttä, samaa aihetta samantapaisesta näkökulmasta lähestyvää puheenvuoroa muodostavat kuitenkin selkeän kontrastin aiheen aiemmalle käsittelylle julkisuudessa. Vaikka aihe oli ollut esillä vuosikymmeniä, siitä keskusteltiin vielä 1940-luvulla rajoitetuissa yhteyksissä –

42. Kunniavelkamme naisille. *Aatami* 6/1945.

43. Kunniavelkamme naisille. *Aatami* 6/1945.

44. Hietikko 2003, 21, 34, 46.

45. Voidaanko aborttikysymys ratkaista rakentamalla äitikoteja? *Suomen Sosialidemokraatti* 17.6.1945.

46. Oma Mäkikossa, *Yhteiskunnalle omistettu elämä. Miina Sillanpään elämän ja työn vaiheita*. Tammi 1947.

asiantuntijoiden voimin.⁴⁷ Raskaudenkeskeyttämisen laillistamisprosessia lainsäädännön näkökulmasta tarkastellut Merja Ala-Nikkola huomauttaakin lainsäätäjän ja tavallisen kansan toisistaan eriyvistä näkökulmista. Ala-Nikkolan mukaan ennen vuonna 1970 voimaan astunutta aborttilakia raskauden keskeyttäminen oli kansan keskuudessa ”yleisesti hyväksyttyä”. Kansan hyväksymisellä Ala-Nikkola viittaa laittomien aborttien yleisyyteen ja tarjolla olleiden ehkäisy menetelmien puuttumiseen. Ala-Nikkola kuitenkin tarkentaa, että ”hyväksyntä ei varsinaisesti tarkoita sitä, että raskauden keskeyttäminen olisi ollut kansan keskuudessa moraalisesti sen hyväksyttävämpää kuin mitä se oli lainsäätäjille”.⁴⁸ Julkisuudessa asiasta ei Ala-Nikkolan mukaan Suomessa keskusteltu: ”Suomessa kamppailu raskauden keskeyttämisen laillistamisesta ja sitä vastaan käytiin virallisella päätöksentekofoorumilla, eduskunnassa, toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa, Alankomaissa, Ranskassa tai Italiassa, jossa kamppailu levisi laajalti julkisiin keskusteluihin”.⁴⁹

Tällaisen käsityksen saa myös *Aatamin* seuraavasta, heinäkuussa 1945 ilmestyneestä numerosta, jossa julkaistiin naistenklinikan ylilääkäri, professori Aarno Turusen haastattelu. Turunen kiitti haastattelussa *Aatami*-lehteä, jossa ”ensimmäistä kertaa ennakkoluulottomasti ja rohkeasti käsitellään aborttikäytöstä ja esitellään ajatuksia toimenpiteiksi”. Turunen korosti puheenvuorossaan asennemuutoksen tarpeellisuutta ja valitteli, että siihenastinen keskustelu aiheesta oli keskittynyt ”skandaalimaisen” suurien aborttilukujen toistamiseen. Turunen esitti myös epäilyksensä lainsäädäntöteitse aikaansaataavista muutoksista. Tärkeämpää olisi saada aikaan ”syvällinen muutos mies- ja naispuolisten kansalaisten yhteiskunnallisessa ajattelussa”, sillä ”yhteiskunnan reaktio aviottomia äitejä ja lapsia kohtaan on vanhentunut”.⁵⁰

Kun otetaan huomioon, että sotien aiheuttaman tilanteen johdosta maassamme on naisia noin

100 000 enemmän kuin miehiä, on tietenkin mahdotonta, että kaikki naiset, jotka sitä haluavat, voisivat päästä avioliittoon. Kuitenkin on väärin, että näillä terveillä ja normaalisesti kehittyneillä naisilta jäisi tyydyttämättä tarve äidiksi.⁵¹

Yhteiskunnan asennemuutosta vaati myös Miina Sillanpää, jota kuultiin seuraavassa *Aatamin* numerossa elokuussa 1945.⁵² Eduskunnasta tavoitettu Miina Sillanpää kertasi haastattelussa

47. *Helsingin Sanomat* uutisoi 27.3.1943 A. Apajalahden Sairaanhoidtajaliitonluentopäivillä pitämän esitelmän äitiyshuollosta: ”Meillä tehdään vuosittain n. 20 000 aborttia, ja jos nämä saataisiin estetyksi, merkitsi se syntyvyyden lisääntymistä 25 %. Helsingissä tekee vuosittain noin 70 % raskaana olevista naimattomista naisista ja naimisissa olevista 25 % abortin. Syntyväisyyspropagandaa tehostettaessa olisi erityistä huomiota kohdistettava naimattomien, äideiksi tulevien naisten taloudelliseen ja henkiseen huoltoon. [...] On laskettu, että järkiperaisella raskaana olevien naisten terveyden valvonnalla ja hoidolla voitaisiin pelastaa 2 000 lasta elämälle. Ks. Sairaanhoidtajattarien peruskoulutus ja erikoistuminen olisi eroitettava. Peruskoulutus tulisi kestämään 27–28 kk. *Helsingin Sanomat* 27.3.1943. Jo 28.5.1942 *Helsingin Sanomat* oli kertonut, että Suomen kriminaaliyhdistyksen vuosikokouksessa esitelmöi professori Br [sic] Honkasalo otsikolla ”Aborttikäytös lainsäädännöllisenä probleemina erittäinkin sen väestöpoliittista merkitystä silmälläpitäen.” Jutussa esitettiin ensimmäistä kertaa aborttia koskevia tilastoja pohjoismaista. Suomen luku 20 000 vuodessa oli sama kuin Ruotsissa, tosin väkilukuun suhteutettuna suurempi. Ks. Noin 20.000 aborttia maassamme vuosittain. Kriminaaliaborttien osuus sairaaloissa hoidetuista tapauksista noin ¼. *Helsingin Sanomat* 28.5.1942.

48. Merja Ala-Nikkola, *Laiton lailliseksi ja kielletty sallituksi. Tutkimus raskauden keskeyttämisen sallimisesta Suomessa*. Tampereen yliopisto 1993, 3.

49. Ala-Nikkola 1993, 219. Suomessa kysymys abortista on nähty enemmän kansanterveyskysymyksenä kuin naisen ruumiin oikeuksiin liittyvänä seikkana. Tätä on pidetty synnä siihen, että vuoden 1970 aborttilaki meni läpi ilman suurempia vastalauseita. Ks. Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino 1994.

50. ”Yhteiskunnan reaktio aviottomia äitejä ja lapsia kohtaan on vanhentunut”. *Aatami* 7/1945.

51. ”Yhteiskunnan reaktio aviottomia äitejä ja lapsia kohtaan on vanhentunut”. *Aatami* 7/1945.

52. Ensikoteja aviottomille äideille olisi saatava joka kaupunkiin. *Aatami* 8/1945.

aviottomien äitien aseman parantamiseksi vuosikymmenien ajan tehtyä pitkäjänteistä työtä: eduskunta-aloitteita, ensikitoimintaa, varainkeruuta. Yleisen mielipiteen muokkaaminen olisi kuitenkin avain yksinäisten äitien aseman parantamiseen. Samalla olisi saatava tehostettua miesten vastuun tajuamista. ”Kysymys on tietenkin erittäin arkaluontoinen, sillä yhteiskunnan suojelevaa asennetta ei niin vain voida saada muutetuksi”. Miina Sillanpään näkemyksiä aborttikysymyksen ratkaisemiseen esiteltiin samaan aikaan myös *Suomen Sosialidemokraatissa*. Lehti julkaisi 7.8.1945 Sillanpään haastattelun otsikolla ”Pois yleinen mielipide joka tuomitsee naisen, mutta ei miestä”. *Aatamissa* Sillanpään haastattelun yhteydessä julkaistiin myös kaksi lukijakirjettä, jotka nekin korostivat miesten vastuuta. Nimimerkki Neiti X ruoti miesten kaksinaismoralismia ja vaati, että myös miesten pitää saada osansa häpeästä, jota nainen joutuu kärsimään.⁵³ Puheenvuoro viittasi myös naiseen kohdistuvaan esiaviollisen siveellisyden vaatimukseen ja madonna/huora -jaotteluun.⁵⁴

[N]aiset ovat silmätikkuina, kun taas mies, joka kulkee tietään yhtä kunniallisena kuin ennenkin, vaatii vaimoltaan ehdotonta ’puhtautta’ ja, jos sattuu olemaan ammatiltaan tuomari, ehkä solidaarisuutetaan vapauttaa miehen elatusvelvollisuudesta, koska eihän *sellaisesta* naisesta koskaan voi tietää.⁵⁵

Nimimerkki Neiti X torjui kirjoituksessaan *Aatamin* ehdotuksen säätiövaroin perustettavasta odotuskohdista: ”Asiaa ei pitäisi jättää miesten kunniantunnon varaan, vaan lain ja yhteiskunnan hoidettavaksi.” Neiti X viittasi naistenlehti *Eevassa* taannoin ilmestyneeseen kirjoitukseen,⁵⁶ jossa vaadittiin kovia rangaistuksia laittomia abortteja suorittaville puoskareille ja lisäsi, että ”myöskin miehet, jotka itsekkyydellään, välinpitämättömyydellään tai suorastaan pakotetaan ovat ajaneet naisen tähän sääliittäväan tekkoon, olisi saatettava ainakin yhtä suureen ja useassa tapauksessa suurempaanikin edesvas-

tuuseen kuin nainen.” Myös toisessa *Aatamin* julkaisemassa, nimimerkillä S. V. julkaistussa lukijakirjeessä ehdotettiin rangaistuksia ”aviottomaan lapseen sylliselle miehelle”. Lisäksi ehdotettiin avioliittolainojen suurentamista, ”jotka osoittaisivat nuorisolle entistä houkuttelevamman tien avioliittoon ja terveisiin sukupuolisuhteisiin”.⁵⁷

Toukokuussa 1945 *Eevassa* julkaistu Anna-Leena Sipilän kirjoitus ”Naiset ja rikollinen abortti” kertasi erilaisia laittomaan aborttiin johdaneita tilanteita erilaisissa elämäntilanteissa olevien naisten näkökulmasta. Esiin nostettiin aviopuolisoiden mahdollinen uskottomuus, haluttomuus lapsiluvun kasvuun, jo olemassa olevien lasten lukumäärä, yksin jäämisen pelko ja taloudellinen ahdinko. Kirjoituksessa tuotiin lakonisesti esiin myös naisten jatkuva altistuminen hengenvaaraan tämän ”yksinkertaiseksi” ajatellun toimenpiteen takia. ”Puoskarit entistä lujemmalle, rangaistukset heidän kohdaltaan kovemmiksi ja uhrien osalta lievemmiksi, asunto-olot paremmiksi”, kuuluu kirjoittajan ehdotus toimenpiteiksi.⁵⁸ Aihepiiri oli *Eevassa* esillä jo aiemmin samana vuonna Ensi Kotien toimintaa käsittelevässä kirjoituksessa.⁵⁹ Myös tässä artikkelissa esiin nousivat naisten kokemukset ja näkökulmat. Muodollisena keskustelun avaajana laajalevikkisessä aikakauslehdistöissä voitaisiin siis pitää *Eevassa* julkaistuja kirjoituksia.⁶⁰ Kum-

53. Miehen vaiko naisen häpeä? *Aatami* 8/1945.

54. Tästä ks. Nätkin 1997; Hélen 1997.

55. ’Ensikoteja aviottomille äideille olisi saatava joka kaupunkiin’. *Aatami* 8/1945.

56. Anna-Leena Sipilä, Naiset ja rikollinen abortti. *Eeva* 5/1945.

57. Terve kanta aviottomiin suhteisiin. *Aatami* 8/1945.

58. Anna-Leena Sipilä, Naiset ja rikollinen abortti. *Eeva* 5/1945.

59. Äitikohtaloita. *Eeva* 2/1945.

60. Vuoden 1945 keväällä ilmestymisensä aloittaneen, kommunistisen naisjärjestö SNDL:n julkaiseman *Uuden Naisen* heinäkuun (15.7.1945) numerossa julkaistiin artikkeli ”Aborttikysymys Neuvostoliitossa” (*Uusi Nainen* 2/1945, 4–5, 23). Artikkelin alussa viitataan aiheen ajan-

pikaan *Evan* artikkeleista ei kuitenkaan virittänyt lehdessä jatkokeskustelua. *Aatamin* syksyn numeroissa keskustelu naimattomien naisten asemasta sen sijaan jatkui vilkkaana. Keskusteluteemaa tuotiin esiin myös *Helsingin Sanomien* etusivulla julkaistuissa *Aatamin* mainoksissa.⁶¹

”100 000 naisen ylijäämä”

Syyskuussa 1945 *Aatamin* keskusteluun liittyi maternalistisia eli äidin ja lapsen erityistä yhteyttä ja lasten hyvinvointia korostavia ääniä.⁶² Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliiton toiminnanjohtaja, maisteri Margit Keskikallio esitti lehteen kirjoittamassaan kannanotossa, että ”[a]vioton syntyperä merkitsee lapselle sielullista kärsimystä”, ja että keskustelussa olisi kohdistettava suurempaa huomiota lapsen tarpeita kohtaan. Keskikallio kiinnitti kirjoituksessaan huomiota myös aviottomien äitien ”tylyyn kohteluun” ja pakkoraossa solmittuihin, katkeruutta aiheuttaviin avioliittoihin ”sosiaalisesti alemmalla tasolla olevien miesten kanssa”. Margit Keskikallio kiitteli kirjoituksensa lopuksi *Aatami*-lehden keskusteluavausta ja toivoi keskustelulle jatkoa lehden palstoilla. ”Harva niin tärkeä yhteiskunnallinen kysymys on saanut osakseen niin vähän asiallista huomiota kuin aviottomuuskyseminen. On erittäin ilahduttavaa, että *Aatami*-lehti on ottanut ajaakseen tätä asiaa ja karistaakseen hereille mukavuutta rakastavat ja uneliaat kansalaiset.”⁶³

Syyskuussa 1945 aiheeseen tarttui myös *Helsingin Sanomat*, joka julkaisi Väestöliiton sisäasiainministeriölle osoittamaan kirjelmään perustuvan artikkelin.⁶⁴ Sen mukaan Väestöliitto oli äskettäin vedonnut sisäasiainministeriöön ja pyytänyt ministeriä kiirehtimään aborttilain aikaansaamista, sillä ”vasta sitten kun on selvästi määritelty tapaukset, joissa keskenmenon aiheuttaminen on sallittu, voidaan ryhtyä toimenpiteisiin niiden tehokkaaksi estämiseksi muissa tapauksissa”. Väestöliitto esitteli kantojaan myös seuraavassa, lokakuussa 1945 ilmestyneessä *Aatamissa*.⁶⁵ Väestöliiton kansanterveysvoimais-

ton päällikkö L. A. Karpio avasi aborttikeskustelun väestöpoliittista taustaa: ”Onhan meillä tällä hetkellä 100.000 naisen ylijäämä sukukypsissä ikäluokissa, eikä voida olettaa heidän kaikkien elävän selibaatissa”. Kommentista välittyvä ajatus naisten seksuaalisten tarpeiden olemassaolosta ja naisten sukupuolisen aktiivisuuden ymmärrettävyydestä. Tätä kautta palattiin takaisin ajatukseen asennemuutoksen tarpeellisuudesta: ”Jokainen avioton äiti merkitsee sitä, että yksi rikollinen keskenmeno on jäänyt tekemättä.” Tässäkin artikkelissa kiiteltiin *Aatamin* aloitetta kiihottoman keskustelun aikaansaamiseksi, ja kerrottiin Väestöliiton ryhtyneen ”*Aatamin* keskustelun perusteella neuvotteluihin Ensikotili-

kohtaisuuteen ja siihen, että ”on paljon puhuttu Neuvostoliitossa säädetyistä aborttien kieltolaista ja esitetty siitä virheellisiäkin käsityksiä” ja että lehdessä haluttiin nyt asian valaisemiseksi selostaa aborttilain vaiheita Neuvostoliitossa. Artikkelin sävy on avoimen propagandistinen. SNDL:n historiaa tutkineen Elina Kataisen mukaan aborttikysymystä käsiteltiin *Uusi Nainen* -lehdessä ja SNDL:n paikallisyhdistyksissä sodan jälkeen ”paljon”. Elina Katainen, *Akkain aherrusta aatteen hyväksi. Suomen naisten demokraattinen liitto 1944–1990*. KSL 1994. Ks. myös Nätkin 1997, 114. *Uusi Nainen* -lehden vuosien 1945 ja 1946 vuosikerroista ei kuitenkaan (edellä mainitun *Uusi Nainen* 2/1945 artikkelin lisäksi) löydy aiheesta kuin kaksi kirjoitusta. Toinen on ilmoitus Porin Demokraattisten naisten organisoimasta esitelmä- ja keskustelutilaisuudesta (*Uusi Nainen* 3/1945) ja toinen tohtori Viljo Turtolan *Terveydenhoitolehdessä* aiemmin julkaistu asiantuntija-artikkeli (*Uusi Nainen* 5/1946, 6–7, 22).

61. *Aatamin* heinäkuun numeroa mainostettiin *Helsingin Sanomissa* seuraavasti: ”Heinäkuun *Aatami* ilmestynyt. Lehti jota paikka paikoin myydään ’tiskin alta’. Kuvasarjoja kaikista miehiä kiinnostavista asioista, naisia ja miehiä kesäisellä niityllä *Aatamin* puvussa, prof. A. Turunen haastateltavana aviottomia äitejä ja lapsia koskevassa kysymyksessä, oikea miehen kesälukemisto.” Mainos, *Helsingin Sanomat* 15.7.1945.

62. Maternalismista ks. Nätkin 1997.

63. Avioton syntyperä merkitsee lapselle sielullista kärsimystä. Vetoamus nykyistä suurempaan henkilökohtaiseen vastuunottoon lasta kohtaan. *Aatami* 9/1945.

64. Aborttilaki olisi nopeasti säädettävä. *Helsingin Sanomat* 28.9.1945.

65. ”Kunniavelkamme naisille” – Hieman asian väestöpoliittisesta ja yhteiskunnallisesta taustasta. *Aatami* 10/1945.

ton kanssa yksinäisten äitien kodin perustamista varten”.⁶⁶

Tulkintani mukaan *Aatamin* keskustelu heijastelee vuonna 1945 perustetun, Miina Sillanpään luotsaaman Ensikotiliiton ja vuonna 1941 perustetun Väestöliiton julkista profiloitumista ja keskinäistä työnjakoa. Molemmat organisaatiot esiintyivät julkisuudessa innokkaasti aloitteentekijöinä ja asiaa aktiivisesti ajavina instituutioina. *Aatamin* Kunniavelkamme naisille -debatti toi osapuolet samalle julkisuusfoorumille ja vahvisti organisaatioiden välistä keskusteluyhteyttä – ja edisti kenties konkreettisiakin yhteistyön muotoja. Asiantuntijatahojen ohella *Aatamin* keskustelu nosti esiin myös tavallisten kansalaisten, naisten ja miesten, äänen ja näkökulman.

Kuten sitaateista käy ilmi, *Aatamin* keskustelualoitetta kiitettiin lehden puheenvuoroissa useaan otteeseen. Keskustelu poiki jatkoa, herätti reaktioita, ja lehti sai myös lukijakirjeitä. Luki-japuheenvuoroissa korostui lapsen siittäneen miehen vastuu. Asiantuntijapuheenvuoroissa puolestaan toistui ajatus asennemuutoksen tarpeellisuudesta. Vaikka myös loppuvuodesta 1945 valmistuneen Aborttikomitean mietintö tarttui kaksinaismoralismiin ja asennemuutoksen tarpeellisuuteen, asennemuutos vei aikaa.

Aborttilainsäädäntöä ja avioliiton ulkopuolista raskautta historianäkökulmista käsittelevät tutkimukset ja tutkielmat viittaavat yhä uudestaan 1940–1950-lukuihin häpeän ja vaikenemisen aikana.⁶⁷ *Aatami*-lehdessä kesällä ja syksyllä 1945 käyty keskustelu osoittaa, että aihepiiriä ei kuitenkaan täysin vältely julkisuudessa, vaan sitä käsiteltiin päinvastoin painokkaasti useiden asiantuntijatahojen voimin, nimenomaisena tarkoituksena saada aikaan asennemuutos yhteiskunnassa. Asennemuutoksen vaatimus oli *Aatamin* keskustelun kantava teema niin lääketieteen asiantuntijoiden, väestö- ja perhepoliittisten organisaatioiden kuin keskusteluun osallistuneiden nimimerkkikirjoittajien näkökulmasta, ja tätä kantaa edustivat myös *Eevassa*,

Suomen Sosialidemokraatissa ja *Helsingin Sanomissa* samaan aikaan ilmestyneet artikkelit.

Taistelua sukupuolimoraalista

Naistenlehtiä on tutkittu viestintäalan oppiaineissa innokkaasti.⁶⁸ Sen sijaan miestenlehtiä koskeva tutkimustieto on vähäistä. Joitain pro gradu -tutkielmia ja tutkimuksia on vuosikymmenien saatossa tehty lehtien seksuaalياهوpien osten osoittanut, sotien jälkeen ilmestyneissä miestenlehdissä oli myös yhteiskunnallisesti kantaaottavaa ainesta, ja ne toimivat päivänpolitiikan foorumeina.

Johdantokappaleessa muotoilin artikkelin tutkimustehtäväksi selvittää, miten *Aatami*-miestenlehti asettui sodanjälkeisen julkisuuden kentälle ja omaksui roolin seksuaalielämän asiakysymysten käsittelyn ja julkisen keskustelun paikkana. Siinä missä päivälehdet koostuivat 1940–1950-luvuilla lähinnä lyhyistä uutisteks-

66. ”Kunniavelkamme naisille” – Hieman asian väestöpoliittisesta ja yhteiskunnallisesta taustasta. *Aatami* 10/1945.

67. Esim. Miina Keski-Petäjä, *Aborttitoiveet ja abortintorjunta. Raskaudenkeskeytyksen hakeminen 1950–60-lukujen Suomessa*. Väestöliitto 2012; Mari Juhala, *Yksinhuoltajaäitien sosiaalinen asema ja toimeentulo 1950-luvulta 2000-luvulle*. Satakunnan ammattikorkeakoulu 2011; Sanna Partti, *Kun neuvolassa poikettiin. Äitiys- ja lastenneuvolapalveluiden tuki lapsiperheille Jyväskylässä vuosina 1950–1971*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2002; Ala-Nikkola 1993.

68. Maija Töyry, Laura Saarenmaa & Nanna Särkkä, Monitieteisyyden haaste aikakauslehtitutkimuksessa. Kohti konsepti- ja tutkimustietoisuutta. *Media ja viestintä* 34 (2011), 23–39.

69. Auvinen 1987; Sari Näre, *Kiimaisen naisen arkittyyppi ja myytti miestenlehdissä. Jungilaisen arkittyypiteorian ja strukturalistisen myyttianalyysin käyttöyhteyttä etsimässä*. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1986; Kaija Helo, *Sitä yötä ja naista en unohda koskaan*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1975; Teuvo Peltoniemi (toim.) *Tietoa pornografian tuotannosta, levityksestä ja käytöstä*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Tampereen yliopisto 1975; ks. myös Tuula Juvonen, *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Vastapaino 2002.

teistä ja ilmoituksista, aikakaus- ja ajanvietelehdet kiinnittyivät pääkirjoituksiinsa ajankohtaisiin kiistakysymyksiin ja saattoivat ottaa painokkaastikin kantaa edustamansa linjan puolesta. Aikakaus- ja ajanvietelehdet julkaisivat lukijoiden kysymyksiä ja kirjeitä, ja tarjosivat palstatilaa erilaisille asiantuntijapuheenvuoroille.

Tässä artikkelissa olen korostanut *Aatami*-lehden roolia seksuaalivalistusta ja -politiikkaa koskevien kysymysten käsittelyssä. Ei kuitenkaan voida väittää, että *Aatamissa* käsiteltyä aborttikeskustelua olisi suoranaisesti kaihdettu muilla julkisuuden alueilla. Päinvastoin, asia oli samaan aikaan keskustelun aiheena eduskunnassa, kansalaisjärjestöissä ja useilla asiantuntijafoorumeilla. Ensikotiliitto ja Väestöliitto pitivät aiheetta esillä, ja samaan aikaan valmistui vuonna 1950 voimaan astunutta aborttilakia valmistelevan Aborttikomitean mietintö. Tarkoituksenmukaisempaa olisi puhua *Aatamista* foorumina, jolla abortin kaltaisia moraalikysymyksiä käsitteleville, laajoille näkökulmapuheenvuoroille, ja numerosta toiseen jatkuvalla vuoropuhelulle oli tilaa – ja jossa myös yksityisten kansalaisten näkökulma ja ääni saattoi nousta esiin. Huomionarvoista *Aatamin* keskustelussa on myös se, että toisin kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, miesten toimintaa ja roolia aborttikysymyksen ratkaisemisessa pohdittiin julkisuudessa kriittisesti – niin naisten kuin miesten toimesta.

Aatamin aborttikeskustelu asettuu rinnakkaisuuteeseen samaan aikaan julkaistujen, samoja näkökohtia ja asiantuntijapuheenvuoroja hyödyntäneiden päivälehtikirjoitusten (*Suomen Sosialidemokraatti*, *Helsingin Sanomat*) kanssa. Se, ettei *Aatamissa* kesän ja syksyn mittaan esitettyihin puheenvuoroihin viitata päivälehtiteksteissä, kertoo kenties jotain eri julkaisujen – ja julkisuuksien – välisistä hierarkioista ja jännitteistä. *Aatamin* aborttikeskustelu muistuttaa myös siitä, että ajanvietelehtien konseptiominaisuudet ja sisältöpainotukset ovat ajassa kehittyviä ja muuttuvia. Ainakaan *Aatamin* tapauksessa

miestenlehtiin ei vielä 1940-luvun puolivälissä näytä liittyneen sellaisia mielleyhtymiä, että kunnianarvoiset naispuoliset asiantuntijat Miina Sillanpäästä alkaen eivät olisi voineet niissä esiintyä.

Vaikka olen analyysissäni korostanut *Aatami*-lehden asiallista, edistyksestä ja sallivaa näkökulmaa sukupuoli- ja seksuaaliasioihin, tälläkin tulkinnalla on toki rajansa. *Aatamin* aborttikeskustelu ei kyseenalaista esiaviollisen seksin välttämättömyyttä (miehille) sinänsä, eivätkä esimerkiksi ehkäisy menetelmät ja -välineet nouse keskustelussa esiin. *Aatami*-lehden keskusteluavaus ei siis pysty (liekö pyrkinytkään) purkamaan seksuaalielämään liittyneen kaksinaismoralismin syvärakennetta. Miesten vastuu seksuaalisen kanssakäymisen seurauksista kuitenkin korostuu niin lehden toimituksen kannanotossa, ja asiantuntijapuheenvuoroissa kuin nimimerkkikirjoituksissa. Tätä kautta näkökulma avautuu laajemmin miehen roolin ja omakuvan kriittiseen uudelleentulkintaan. Argumentaatio nousee esiin myös naisten etujen puolustaminen ja naisia koskevan ongelman pohtiminen yhtäältä siveysvaatimuksille ja toisaalta maternalismille vaihtoehdoista näkökulmasta. *Aatamin* keskustelu sijoittuu näin osaksi sotien jälkeistä taistelua sukupuolimoraalista.⁷⁰ Samalla se toimii esimerkkinä kansalaiskeskusteluista, joita käytiin sotien jälkeen viihteellisten ajanvietelehtien sivuilla.

Abstract: Our debt of honor to women. *Aatami* magazine as a public forum for sexual policies

The article explores Finnish men's magazines as a forum for public debate on issues of sexuality and marital life. The earlier historical research on popular magazines has focused on women's magazines' role

70. Armas Nieminen, *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskustelut suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Helsingin yliopisto 1951. – *Nyt julkaistu Laura Saarenmaan artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*

in producing women's citizenship as mothers whereas this article draws attention to public debate found in the pages of men's magazines. The debate on high numbers of illegal abortions is used as an example of the citizenship address of *Aatami* magazine, the first men's magazine in Finland. As presented in the article, the issue was debated at the same time in other public forums as well. However, the letter of

the editor section of *Aatami* magazine offered a public forum where the voice of the citizens was heard alongside the opinions of experts. Moreover, the article shows that men's role and responsibility in the issue was highlighted both by male and female writers.

Keywords: Finland, gender roles, sexual policies, 20th century